

For materialistisk sprogteori – og ideologisk forandring. Svar til Frans Gregersen

Af TORE KRISTIANSEN

I sin artikel i dette bind af *Danske Talesprog* problematiserer Frans Gregersen en række aspekter ved min forståelse af, og tilgang til undersøgelse af, sprogholdninger. Som overordnet filosofisk problemstilling drejer det sig om hvordan sprogholdninger, som ideologisk aspekt ved sprogforandring, skal behandles i en materialistisk sprogteori. Problemstillingen diskuteres konkret ved at se på ideologiens rolle i sproglig standardisering, dels på nationalt plan i Danmark og Norge, dels på lokalt plan i Sønderjylland og på Bornholm. Ud over (eller som del af) spørgsmålet om sprogholdningernes materielle forankring problematiserer Gregersen min tese om at de underbevidst tilkendegivne holdninger har en betydning for sprogbrugen som de bevidst tilkendegivne holdninger ikke har. Min artikel her er kommentarer til disse problematiseringer.

Frans Gregersen har inviteret mig til at kommentere sin artikel i dette bind af *Danske Talesprog* (i forståelse med den øvrige redaktion af bindet). Det gør jeg gerne, for det kan måske bidrage til at belyse og klargøre – både for læserne og os selv – hvorvidt vi ser forskelligt på 'sprogets placering i en marxistisk begrebsramme', og hvordan vi har bevæget os ad forskellige veje med samme målsætning om at bidrage til udviklingen af en 'materialistisk sprogteori'. Dette fællesskab i overordnet perspektiv har dannet et mere eller mindre slumrende bagtæppe for vores tæt på 50-årige venskab og faglige samarbejde. Så når vi her hver især retter spotlight mod dette bagtæppe (jeg i min fratrædelsesforelæsning og Frans i sin artikel), vil der nok, både tilsigtet og utilsigtet, forekomme indforståede argumenter og referencer som det ikke er helt ligetil for læserne at afkode.

For eksempel: Titlens *For Kristiansen* er ikke (bare) en anglicisme som fortæller at artiklen er 'til Kristiansen'. Her er mange betydningslag, som man nok skal have min 'relevansstruktur' lagret i sit hoved for helt at få med sig og værdsætte (læseren vil være hjulpet noget på vej ved at læse min fratrædelsesforelæsning, i dette bind). Dét i sig selv kunne måske siges at være en pointe som allerede fra start bringer Frans foran på point, for 'relevansstruktur' var for ham (og Jesper

Hermann) en central indfaldsvinkel til analyse og teoretisering af forskelle i sprogligt/kognitivt 'indhold'. Til den problematik kan jeg kun sige at jeg aldrig, hverken i 70'erne eller senere, har været uenig med Frans i at der er et spørgsmål at besvare "om den indre sammenhæng mellem social baggrund, sprog og tænkning" (se Frans' kommentar om Hermann & Gregersen *Gennem Sproget*, fodnote 1 dette bind s. 33).

Spørgsmålet til Kristiansen er: *Hvor kommer holdninger fra?* Min relevansstruktur fortæller mig straks at der bag ved spørgsmålet ligger en overordnet filosofisk pointe om at 'det subjektive' (holdninger, ideologi) udspringer af og er forankret i 'det objektive' (den samfundsmæssige materielle virkelighed i dens historiske foranderlighed) – og samtidig en implicit påstand om at jeg, med mine 'materialistiske' sprogteoriambitioner, har et problem på dette fundamentale punkt, fordi jeg i mit arbejde med sprogholdninger synes at opfatte dem på 'idealistisk' vis som produkter i ideernes rige. Nedenfor forholder jeg mig først til denne filosofiske problemstilling. Dernæst følger nogle kommentarer til Frans' problematiseringer af det han iscenesætter som min 'store fortælling' om sprogholdningers betydning for den sproglige udvikling (med implicit reference til den selvscenesættende fortæller i Kristiansen 2009).

Forskel i perspektiv: Hvor kommer de fra? – Hvad bruges de til?

Også Frans har tydeligvis vurderet at *Danske Talesprogs* læsere anno 2020 ikke nødvendigvis opererer med en relevansstruktur der sætter spørgsmålet om hvor holdningerne kommer fra, ind i den marxistiske basis/overbygnings-problematik. For han forklarer sammenhængen, i forlængelse af et velvalgt Marx-citat hvoraf "det er let at se at ideologi og holdninger ifølge Marx netop skal funderes på en analyse af deres samfundsmæssige basis". Der konstrueres så en 'idealistisk' stråmand (alias mig) som hævder at "[...] sprogpolitik føres ud fra værdier og at sprogpolitik bestemmer hvilke holdninger der findes i et givet sprogsamfund" (Gregersen dette bind s. 47). Fra værdier til politik til holdninger – det ligner en ustoppelig karrusel i ideernes rige. Frans siger da også at sproget for mig er et overbygningsfænomen.

Det forbavser mig. For det har altid været min pointe (også i Kristiansen dette bind s. 18) at overbygningsfænomener (institutioner og ideologier) har klassekarakter, i den forstand at de *tjener klasseinteresser*. Ud fra det synspunkt giver det ikke mening at se 'sproget' som en overbygningskategori. Det der hører til overbygningen, er den ideologi der knyttes til sprogbrug. Såfremt man vil operere med 'sproget' som en kategori der skal indpasses i marxistisk teori, giver det for mig

mest mening at se det som en *historisk* kategori, dvs. en kategori som til alle tider er uløseligt knyttet til mennesket som tænkende og arbejdende samfundsvæsen – og som altid findes og ændres i relativ autonomi i forhold til inddelingen i samfundsepoker baseret på skiftende basis/overbygnings-relationer. (Stalin, som Frans også refererer til, så det sådan i opgøret med marrismen; se Kristiansen dette bind s. 17).

Som Frans skriver, er det ikke så let at sige hvor sprog hører hjemme i marxistisk samfunds- og historie-teori. For os som sprogforandringsteoretikere i dag vil det uden tvivl give mindre hovedbrud at anlægge den tilgang som Nikolas Coupland har advokeret for under betegnelsen *sociolingvistisk forandring*, og hvor forholdet mellem forandringsprocessens tre aspekter – sprogbrug, ideologi og social kontekst – udlægges som følger: ”Sociolinguistic change will study language-ideological change in the context of social change, and refer to changes in linguistic usage within that broader matrix” (Coupland 2009: 43). Mægaard m.fl. (2020) er et fremragende vidnesbyrd om tilgangens anvendelighed.

Min egen empiriske forskning har haft fokus på det sprogideologiske aspekt. Men formålet med analyserne af værdier, politik og holdninger har aldrig været blot at beskrive. Formålet har altid været at bidrage til teoretisk belysning af forholdet mellem ideologi og sprogbrug, og af hvordan sprogsamfundet ændres i og med ændringer i sprogbrug, ideologi og social kontekst, herunder ændringer i spillet mellem disse aspekter af ’sociolingvistisk forandring’ – og altid for at bidrage til at ændre det danske sprogsamfund til noget ideologisk bedre.

Min protest mod at se det ideologiske aspekt reduceret til ’socialpsykologiske trivialiteter’ (se Frans’ fodnote 1, dette bind s. 33) var først og fremmest en forundring (den kom fra min baggrund i ’sprogstridens land’ i nord) – en forundring over *den manglende interesse* for den socialpsykologiske side af sproglig variation og forandring. Den generelle mangel på interesse (behandlet i Kristiansen 1990: 186–198) kan være svær at begribe ud fra dagens situation. Den illustreres måske bedst ved at vise til at sprogholdninger ikke blev inddraget i nogen af de sociolingvistiske projekter i 70’erne og 80’erne (bortset fra mit Næstvedprojekt). Det pædagogisk orienterede Hirtshalsprojekt (Hansen & Lund 1983) inddrog sprogholdninger, men resultaterne blev fortolket og bredt offentliggjort af Jørn Lund som evidens for at der ikke fandtes nogen socialpsykologisk problematik at bryde sig om (behandlet i Kristiansen 1990: 249–255).

Blindheden for at der var et spørgsmål at besvare om det subjektives og kampens rolle i sprogforandring, var almen – og for mig stærkt iøjnefaldende i en tid hvor det franske studenteroprør krævede ’l’imagination au pouvoir’, de kinesiske

rødgardister 'bombarderede hovedkvarteret', og kulturrevolutionens mange kampanjer vendte op-ned på det meste under parolen om at 'tjene folket'. I min maoistiske forståelse var marxismen mere en metode til at ændre verden end en fortolkning af verden (som i sovjetisk udlægning var blevet til en 'videnskabelig verdensanskuelse'). Og ændringer var ikke noget der kom af sig selv. I samfundets basis kunne 'profitratens faldende tendens' ikke ændre de kapitalistiske produktionsforhold (sådan som de universitetsmarxistiske 'kapitallogikere' fortolkede sig frem til; Frans er ikke indregnet her); det var det kun styrkelse af arbejderklassen der kunne, i form af bevidstgørelse og organisering for kamp. Omvæltningens mulighed lå i forvandlingen fra *Klasse an sich* til *Klasse für sich* (i Marx' terminologi). På sprogområdet kunne det heller ikke være sådan at standardsproget kom af sig selv; det var ikke [...] "jernbanen, bilen, telefonen, radio og TV [der havde] gjort en tosproget befolkning ensproget" (sådan som Lunds budskab i en kronik i *Politiken*¹ blev udlagt af kronikredaktøren); sprogpolitikken var ikke uskyldig, de danske sprogbrugere blev tromlet ned af en 'ideologisk damptrøle' (Kristiansen 1990: 251). Der skulle mobiliseres til kamp for brugsrettigheder i offentligheden for andre slags dansk end københavnsk... En utænkelig 'norsk' tanke i dansk sammenhæng, både for læg og for lærd.

Jeg tror det er her hunden ligger begravet. Fokus på at fortolke og på at ændre – er en afgørende forskel i perspektiv. Som Marx sagde det i sin berømte 11. tese om Feuerbach: "Filosofferne har kun *fortolket* verden forskelligt, men hvad det kommer an på, er at *forandre* den" (Marx & Engels 1952: 403; fremhævning i originalen). Når Frans siger at "[...] ideologier som standardsprogsideologien skulle placeres i en samfundsmæssig sammenhæng så at sige *før* den eftersøges eksperimentelt i sprogholdningsundersøgelserne" (Gregersen dette bind s. 46; FG fremhæver), kan det læses som et udsagn om at mine resultater og synspunkter kan være problematiske (mere om det i sektionerne nedenfor) fordi jeg engagerer mig i at forandre uden *først* at fortolke ('placere i samfundsmæssig sammenhæng'). Måske – men jeg føler ikke noget behov for at forsvare eller fortryde, blot for at forklare. Fratrædelsesforelæsningsen (i dette bind) fortæller om baggrunden for fokuseringen på det ideologiske, og dermed den måde jeg har været i sprogvidenskaben på. Det handler om tro på at forandring er mulig, og vished om at ikke noget kommer af sig selv (hverken stabilitet eller forandring).

¹ Jørn Lund: Fowal til dialekterne. Kronik i *Politiken* 30. august 1983.

Holdninger og politik som drivkraft i sprogstandardisering?

Jeg læser Frans sådan at han – på grundlag af den ovenfor skitserede skelnen mellem det ideologiske og det materielle (det subjektive og det objektive) – peger på to væsensforskellige tilgange til at belyse og forklare sprogstandardisering (i kursiv s. 49):

Tore Kristiansen ser sprogholdningerne, indlejret i større ideologier, som den kausale faktor. Efter min mening er sprogholdninger og sprogpolitik imidlertid noget der har en anden rytme og en anden ontologi end standardiseringsprocesser der, som Inge Lise Pedersen påpeger, snarere skal ses som et led i de meget langsommere statsdannelsesprocesser.

Pointen er at "[...] tanken om at standardiseringen er drevet af sprogholdninger, kan problematiseres historisk". Det hedder endvidere at "Inge Lise Pedersens tilgang er historisk. Hun slutter fra de samfundsmæssige forandringer og til sprogforandringerne" (s. 50).² Frans slutter sig til den historiske tilgang og præsenterer "[i] det lys" sin forklaring på hvorfor Danmark og Norge adskiller sig hvad sprogstandardisering angår (s. 50) – og altså som kontrast til min fremhævelse af ideologi som kausal faktor.

Til det må jeg først sige at jeg selv altid har opfattet min beskæftigelse med sprogstandardisering som historisk i sin tilgang, selv om jeg empirisk og teoretisk overvejende har fokuseret på den senmoderne historiske periode fra 1960'erne og frem (som det også fremgår af Frans' artikel). I den udstrækning der kan peges på en forskel i tilgang, skal den efter mit syn søges i behandlingen af, og synet på, *det subjektives rolle som drivkraft*. Er der plads til det subjektive som drivkraft når der skal sluttes 'fra de samfundsmæssige forandringer til sprogforandringerne'? Det afhænger naturligvis af hvad begrebet om 'samfundsforandringer' omfatter.

I forlængelse af den filosofiske diskussion om forholdet mellem det materielle (objektive) og det ideologiske (subjektive) er det for mig mest nærliggende at forstå udsagnet sådan at de samfundsmæssige faktorer der ligger bag sprogstandardiseringen er af objektiv art. Sprogholdninger er nok med i ændringsprocesserne, men som subjektive faktorer der bliver formet snarere end selv at forme. I artiklens indledende resume (s. 33) siges det sådan: "Tanken er at de samfundsmæssige processer der i sidste ende ligger bag standardiseringen, også præger sprogholdningerne". I det filosofiske perspektiv læser jeg det sådan at det er de objekti-

² Lad mig for god ordens skyld indskyde at jeg ikke nødvendigvis er indforstået med denne karakteristik af ILPs tilgang, og at min artikel her ikke kan læses som diskussion med andre end Frans.

ve samfundsmæssige faktorer der driver sprogstandardiseringen; de præger også sprogholdningerne, men uden at disse tilskrives formativ kraft i standardiseringen.

På den anden side vil jeg tro at enhver der læser Frans' artikel, vil have den samme oplevelse som mig: Her er der meget fokus på det ideologiske, både i det præsenterede 'rammeverk for historisering' og i skitserne af dansk og norsk sprogstandardiseringshistorie. Ikke mindst: Frans fremhæver 'nationalstatsmystifikationens' afgørende rolle i sprogstandardiseringen, og den mystifikation må jo være ideologisk af væsen. Så formentlig er vi heller ikke så forskellige i synet på det subjektives rolle som drivkraft.

Dog er det for mig uklart hvorvidt og hvordan nationalstatsmystifikationen i Frans' forstand omfatter sprogholdninger og sprogpolitik når disse siges at have 'en anden rytme og en anden ontologi' end de standardiseringsprocesser der indgår i statsdannelseprocesser. Her kan vi nok finde en forskel i tilgang. For i min sammenligning af Danmark og Norge har fokus været på sprogpolitikens rolle i udviklingen af henholdsvis en stærk og en svag udgave af *standardsprogsideologien*, en forskel i sprogideologi der forklarer forskellen i sprogstandardisering.

Standardsprogsideologiens historie og skæbne i Danmark og Norge

I den udstrækning jeg som 'standardiseringshistoriker' har rettet blikket mod tidligere perioder end den senmoderne (mest omfattende i Kristiansen 2003), har det været med reference især til Einar Haugens klassiske model for sprogstandardisering, der (ligesom Frans' 'rammeverk for historisering', dette bind s. 42) har fire aspekter/faser der må opfattes som delvis forskudte og delvis overlappende både synkront og diakront: Der *selekteres* en mundtlig sprogbrug – som udgør grundlaget for at *kodificere* og *elaborere* en skriftlig norm – der udvikles til samfundets standardnorm ved *implementering/accept* (dobbelterminologien her genspejler at standardiseringen kan ses fra hhv. normgiver-synspunkt og normtager-synspunkt) (Haugen 1966a, 1966b). Det er oplagt at denne proces langt på vej bygger på *bevidste* valg af sprogideologisk art hos individer og grupper i samfundets sociale og kulturelle elite. *Standardsprogsideologien* med dens tro på eksistensen af og behovet for et *bedste* sprog udvikles først mht. skriftsproget – langsommere mht. talesproget.

Både for Danmark og Norge gælder det at den sproglige standardiseringsproces indgår som en væsentlig ingrediens i nationalstatsopbygningen. I Danmark-Norge udvikles fravalget og udgrænsningen af exoglossiske standarder (latin, tysk, fransk) parallelt med opbygningen af en endoglossisk standard (dansk) fra og med Renæssancen/Reformationen – helt på linje med hvad der sker i andre

politisk uafhængige stater i Europa. Det specielle hvad Danmark angår, er styrken i det afgørende gennemslag for standardtalesproget blandt de unge fra og med 1960'erne, i form af almen brug og ensartet ideologisk opvurdering (der tilkendes *underbevidst*).

I Norge er kampen for en uafhængig nationalstat knyttet til det 19. århundrede og drejer sig ikke mindst om fravalg og udgrænsning af den hidtidige standard (der efter 1814 opleves mere og mere som dansk og dermed exoglossisk) parallelt med opbygning af en endoglossisk standard (norsk) – helt på linje med hvad der sker som led i national frigørelseskamp i mange andre politisk uselvstændige dele af Europa (se Rytter 1971 om det slavisk-sprogede østeuropæiske område). Det specielle hvad Norge angår, er at den skriftsproglige standardiseringsproces (selektion, kodificering, elaborering, implementering/accept) blev gennemført ad to spor – og den sprogideologiske konsekvens af det. Standardiseringen ad det ene spor foregik på grundlag af et bredt udvalg af norske dialekter; ad det andet spor foregik den på grundlag af den eksisterende (danske) skriftradition. Det sidste var muligt dels fordi dansk og norsk er nært beslægtede, dels fordi den nationale frigørelseskamp var rettet mod Sverige.

Resultatet var at den (fra 1905) selvstændige norske stat fødtes med to juridisk ligestillede skriftsprogsnormer (efter Stortingsvedtagelse i 1885) – i dag kendt som nynorsk og bokmål – som den statslige sprogpolitik mellem 1917 og 1959 forsøgte at re-kodificere til én skriftsprogsnorm, kaldet 'samnorsk'. Sammensmeltningen søgtes gennemført ved at indføre og gradvis ændre i et system af valgfrie varianter der delvist var forskellige delvist de samme i nynorsk og bokmål. Den ideologiske og politiske kamp om dette, kendt som 'den norske sprogsstrid', endte i praksis med at staten opgav samnorsk-politikken fra og med 1960'erne. Norge har i dag to skriftsprogsnormer som begge inkluderer udbredt valgfrihed med relation til talesprogsvariation. Landet fik altså aldrig udviklet en alment accepteret skriftsprogsnorm der kunne fungere som bærebjælke i udviklingen af en stærk *standardsprogsideologi* ligesom i Danmark. Skriftsprogssituationen fungerede omvendt og bidrog til at opretholde en *dialektideologi*.

Her er det så vigtigt at tilføje at alle aktanter, hvad enten de kæmpede for nynorsk, bokmål eller samnorsk, var båret af standardsprogsideologi. Alle havde skabelsen af et 'normalt' standardsprog (nationalsprog) som målsætning. Den specielle norske situation med almen accept af dialektbrug er altså ikke et ideologisk produkt i den forstand at den er det virkeliggjorte resultat af sprogpolitiske målsætninger, men i den lidt paradoksale forstand at den ideologiske og politiske

strid om vejen frem gjorde at det fælles mål – et nationalsprog af den normale danske slags – ikke kunne nås.

Altså: Ved indgangen til 1960'erne og tv-alderen var den afgørende forskel på Danmark og Norge som sprogsamfund at det i Danmark var *utænkeligt* at den nye nationale offentlighed kunne henvende sig til befolkningen hver aften på andet end standardsproget (københavnsk), mens noget lignende var *umuligt* i Norge, for der fandtes ikke noget lignende standardsprog. Mens fjernsynet lærte den norske befolkning at acceptere mange slags norsk, tilegnede den danske befolkning sig 'værdien' af københavnsk.

Uanset om man har fokus på det objektive eller det subjektive, er det naturligvis vigtigt at studere og forstå den historiske baggrund for at det danske og norske sprogsamfund havde dette meget forskellige udgangspunkt i mødet med senmodernitetens medieunivers, men den forskel mht. standardisering/afdialektisering som karakteriserer de to sprogsamfund i dag, skal efter mit skøn først og fremmest studeres og forstås som 'sociolingvistisk forandring' fra og med 1960'erne.³

Bevidste og underbevidste holdninger – på Bornholm og i Bylderup

Det er de empiriske resultater fra den sociolingvistiske forskning i det senmoderne Danmark der fører frem til konklusionen om at den afgørende drivkraft i standardiseringsprocessen skal søges i *underbevidst* tilkendegivne sprogholdninger hos de opvoksede generationer – som fra og med 1960'erne og den nye tv-offentlighed gør sig erfaringer med standardsproget, både kvantitativt og kvalitativt, på et radikalt anderledes niveau end tidligere generationer (jf. aspektet 'adgang' i Frans' rammeværk for historisering, s. 43). Nu lærer børn og unge at give udtryk for (i *bevidst* tilkendegivelse) at de synes godt og endog bedst om dialekten, samtidig med at de – i *underbevidst* tilkendegivelse – viser at de ved alt om hvordan sociale værdier klæber negativt til dialekten og positivt til standardsproget (jf. 'holdninger' og 'attraktion' i Frans' rammeværk). Og de vælger sprogbrug derefter (jf. 'adoption' i Frans' rammeværk).

Bemærk altså at den empirisk baserede konklusion om de *underbevidste* tilkendegivelsers særlige status i forklaringsammenhæng gælder for den sidste fase hvor talesprogsstandardiseringen slår bredt igennem ('adopteres' alment) i den forstand at det lokale sprog ikke længere overføres som dagligsprog. Lidt til min forbavselse fokuserer Frans under 'adoption' på varierende sprogbrug på *individ*-niveau (dette bind s. 44) – hvilket naturligvis har sin egen interesse – men for mig

³ Argumentationen kan findes mere udfoldet i Kristiansen 2014, 2019, under udgivelse.

at se må det være den *almene* 'adoption' der udgør det store spørgsmål der skal besvares af et rammeværk for analyse og forklaring af sprogstandardisering som historisk proces. Mit svar tager gerne form af et retorisk spørgsmål: Hvad andet end det dokumenterede *underbevidste* landsomfattende fællesskab i holdninger kan forklare den almene 'adoption' af standardsproget?

Hvorvidt og hvordan der findes et modsætningsforhold mellem *bevidst* og *underbevidst* tilkendegivelse, er naturligvis et empirisk spørgsmål. Som Frans nævner, har Sprogforandringscenteret eksporteret problemstillingen via det paneuropæiske SLICE-netværk, og en dansk-lignende situation er fundet i flere lande, hvorimod der ikke på samme måde er fundet underbevist nedvurdering af det lokale sprog i Norge (se artikler i Kristiansen & Grondelaers 2013). Hvordan forholdet har været i tidligere tider, kan ikke rigtig undersøges empirisk. Men hvad gælder de brede lag af befolkningen (til forskel fra den sociale og kulturelle elite), tyder meget på at forholdet mellem *bevidst* tilkendegivelse og *underbevidst* vurdering gennemgående har været omvendt af hvad vores resultater viser for unge danskere i dag. Folk har lært at udtale sig negativt om deres egen dialekt ('vores dialekt er grim'), men har fastholdt den i brug. Fastholdelsen i brug bliver kun til evidens for *underbevidst* positiv værditilskrivning hvis vi som udgangspunkt siger, dels at nutidens fund kan overføres til fortiden, dels at nutidens fund viser at stabilitet/ændring i sprogbrugen styres af *underbevidste* holdninger. Ingen af delene er uproblematisk. Spørgsmålet om hvorvidt og hvordan der kan skelnes mellem *bevidst* og *underbevidst* tilkendegivne holdninger, er bestemt åbent for mere empirisk forskning og teoretisk diskussion.

Frans problematiserer teorien om at *underbevidst* tilkendegivne holdninger styrer sprogforandring på en måde som *bevidst* tilkendegivne holdninger ikke gør, ved at referere til helt friske resultater fra Bornholm og Sønderjylland (fra projektet *Dialekt i Periferien*; se Maegaard m.fl. 2020).

På Bornholm er dialekten ikke i brug blandt de unge. Frans tænker sig at dette kan skyldes bevidsthed hos dem om at bornholmsk nedvurderes af andre danskere (overalt ellers i landet har de unge *bornholmsk* i bunden af deres dialekthitliste). Oplevelsen (bevidst og/eller underbevidst) af 'de andres øjne' på ens egen dialekt er uden tvivl en vigtig ingrediens i det ideologiske aspekt af sociolingvistisk forandring. Det gælder alment. Men det er ikke utænkeligt at denne oplevelse er specielt stærk blandt unge på Bornholm. Det måtte kunne undersøges empirisk. Hvad vi kan sige på basis af foreliggende evidens, er at unge bornholmere opfører sig som unge ellers i landet: De opvurderer benævnelsen for deres eget lokale sprog i

bevidst holdningstilkendegivelse (dialekthitlisten) og nedvurderer let bornholmskfarvet sprogbrug i underbevidst holdningstilkendegivelse (masketesten).

I Bylderup (Sønderjylland) er dialekten i brug blandt de unge, og holdningerne er positive både i bevidst og underbevidst tilkendegivelse. Al vores tidligere empiri viser at det kun er de underbevidste holdninger der virker ind på sprogbrogen. Bylderup-empirien modsiger ikke nødvendigvis den konklusion. Måske er det den positivitet der tilkendegives underbevidst, der alene (eller væsentligst) sikrer dialektens vitalitet. Men vi kan ikke vide det så længe både underbevidste og bevidste tilkendegivelser er positive. For Bylderups vedkommende virker det ikke usandsynligt at de bevidst positive holdninger (med rødder i den lokale historie) bidrager til dialektens vitalitet (i modsætning til hvad vi finder alle andre steder i landet).

Litteratur

- Coupland, Nikolas 2009: *Dialects, standards and social change*. Marie Maegaard, Frans Gregersen, Pia Quist & Jens Normann Jørgensen (eds.) *Language Attitudes, Standardization and Language Change*. Oslo: Novus. 27–50.
- Hansen, Elisabeth & Jørn Lund (red.) 1983: *Skolen, Samfundet og Dialekten*. Frederikshavn: Dafolo.
- Haugen, Einar 1966a: *Language Conflict and Language Planning: the case of Modern Norwegian*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Haugen, Einar 1966b: Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist* 68(4). 922–935.
- Kristiansen, Tore 1990: *Udtalenormering i skolen. Skitse af en ideologisk bastion*. København: Gyldendal.
- Kristiansen, Tore 2003: Danish. Ana Deumert & Wim Vandenbussche (eds.) *Germanic Standardizations. Past to Present*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 69–91.
- Kristiansen, Tore 2009: Mig og de danske dialekter: En fortælling om baggrunden for mine fortællinger. Asgerd Gudiksen, Henrik Hovmark, Pia Quist, Jann Scheuer & Iben Stampe Sletten (red.) *Dialektforskning i 100 år*. København: Københavns Universitet. 149–169.
- Kristiansen, Tore 2014: Does mediated language influence immediate language? Jannis Androutsopoulos (ed.) *Mediatization and Sociolinguistic Change*. FRI-AS Linguae & Litterae series. Berlin: Mouton de Gruyter. 99–126.

- Kristiansen, Tore 2019: Standardization. Jeroen Darquennes, Joseph C Salmons & Wim Vandenbussche (eds.) *Language Contact: An International Handbook*. [(HSK Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; Nr. 1, Bind 4]. Berlin: Mouton de Gruyter. 384–397.
- Kristiansen, Tore under udgivelse: Destandardization. Wendy Bennett & John Bellamy (eds.) *The Cambridge Handbook of Language Standardization*. Cambridge: Cambridge University Press. 665–690.
- Kristiansen, Tore & Stefan Grondelaers (eds.) 2013: *Language (De)standardisation in Late Modern Europe. Experimental Studies*. Oslo: Novus.
- Maegaard, Marie, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (eds.) 2020: *Standardization as Sociolinguistic Change. A Transversal Study of Three Traditional Dialect Areas*. New York & London: Routledge.
- Marx, Karl & Friedrich Engels 1952: *Udvalgte skrifter i to bind*. København: Forlaget Tiden.
- Rytter, Olav 1971: *Slavisk målreising. Framvoksteren til dei moderne slaviske litteraturmåla*. Oslo: Samlaget.

Tore Kristiansen
Professor emeritus
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
tk@hum.ku.dk